

RECENZIJE I PRIKAZI

O POJMU SVOJINE

Andrija Gams, *Svojina*, Beograd: Centar za filozofiju i društvenu teoriju 1987.

Pojavom djela *Svojina* Andrije Gamsa dobili smo veoma cjelovit naučni tretman svojine. Ovdje se nećemo baviti prikazom cjeline knjige *Svojina* smatrajući da je korisnije da napravimo temeljitiji kritički osvrt na Gamsovo shvatanje pojma svojine. Nadamo se da je to korisnije od opisnog prikaza ovog obimnog djela.

Gamsovo teorijsko polazište je da je svojina »ona društvena ustanova koja ima zadatak da zadovolji naše potrebe, počev od neophodnih biološko-fizioloških pa do kulturnih, našim društvenim bićem uslovljenih potreba« (12). Gams dalje naglašava da se ove potrebe zadovoljavaju putem *prisvajanja* u okviru kojeg razlikuje *korišćenje* i *raspolaganje* kao dva vida odnosa prema prisvojenom predmetu. Sve je to regulisano određenim društvenim pravilima tj. normama čime i postaje elemenat svojine. U tom smislu Gams zaključuje da je »svojina u pravom smislu skup pravnih normi koje regulišu prisvajanje« (18). S obzirom da je prisvajanje vezano za podmićenje ljudskih potreba u osnovi svojine je ekonomska funkcija, pa se pravo javlja kao njena nadgradnja. Ali, Gams naglašava da svojina može postojati u ekonomskom smislu bez obzira na njenu kvalifikaciju od strane društvenih normi (lopov, nalazač).

S obzirom na široko dejstvo svojine kao društvene ustanove sa ekonomskom funkcijom na društvene odnose i preko neposrednog prisvajanja na društvenu strukturu, klasno raslojavanje, društvenu pokretljivost u horizontalnom i vertikalnom smislu Gams ukazuje na značaj svojine i kao sociološke kategorije.

Kod Gamsovog određenja pojma svojine značajan je i njegov odgovor na pitanje

šta može biti objekat prisvajanja odnosno šta je predmet svojine. Odgovor je: svaki spoljni dio materijalne prirode kao i »nematerijalna vrijednost« koji imaju ekonomski značaj, a još šire i svi interesi koji se mogu ekonomski izraziti, dakle, svi objekti pravom regulisanog prisvajanja. Znači, za Gamsa predmet svojine čine svi ekonomski interesi pravom regulisani.

U cjelovitoj analizi pojma svojine nezaobilazno je razmatranje odnosa rada i svojine. Gams ističe da je rad u cilju stvaranja ekonomskih dobara – predmeta svojine, uslovljen i determinisan svojinom i da je kao i svojina »takođe društvena, a to će reći normativna pojava«. No, rad nije samo sredstvo za pribavljanje svojine, već je rad i »inkorporisan u predmetu svojine« kroz minuli rad. Uz to Gams naglašava značaj odnosa »rada i radnika prema uslovima i sredstvima rada, sredstvima proizvodnje« ističući da se ovaj momenat nalazi u samoj osnovi Marksovog i Engelsovog učenja ne samo o klasnom društvu nego i o ukupnoj dijalektici ljudske istorije (prvo besklasno društvo – klasno društvo – viša faza besklasnog društva).

Za potpunije shvatanje svojine po Gamsovom mišljenju važan je i odnos svojine i vlasti. To su dvije kardinalne društvene kategorije jer sve druge društvene ustanove »u svojim dubljim ili plićim naslagama izražavaju ili odražavaju vlast i svojinu, određene su posredno ili neposredno vlašću i svojinom«. Vlast je vezana za potčinjavanje ljudi od strane drugih ljudi, a svojina za potčinjavanje sebi materijalnih dobara tj. »vlast je moć nad ljudima, svojina moć (aprehenzija) nad stvarima« (23). Korijen vlasti i svojine je isti, a sadr-

žan je, prema Gamsovom mišljenju, u tome što »težnja za vlašću i svojinom je u najdubljoj prirodi čovjeka, i vlast i svojina u društvu, kako nam to istorija nesumnjivo dokazuje u načelu nema granica« (23). U međusobnom odnosu vlasti i svojine naročito je značajna tendencija vlasti »da se pretvara u svojinu, najčešće putem potčinjavanja rada drugih ljudi pomoću svojine nad uslovima i sredstvima rada« (24). Tako se uspostavlja vlast kao stanje da se vrši moć, a moć predstavlja mjeru sposobnosti da se dejstvuje.

Kolektivna i privatna svojina su dva osnovna oblika svojine. Gams navodi njihove bitne odlike.

Za kolektivnu svojinu je najznačajnija neposredna društvena proizvodnja u uslovima i sredstvima rada u kolektivnoj svojini što pretpostavlja i predodređuje proizvodnju za neposredno podmirenje potreba članova društva, a ne za tržište. Prisvojilac kao i proizvođač prisvojenog predmeta imaju specifičan položaj, a pojedinac je apsorbovan od strane zajednice (u ranim istorijskim društvenim formacijama). Društvena zajednica je osnovni nosilac kolektivne svojine iako se javljaju i drugi sa raznovrsnim ovlašćenjima i prerogativima. Lična svojina se nužno javlja kao korelat kolektivnoj svojini.

U privatnoj svojini nosilac proizvodnje je pojedinac (ili grupe pojedinaca) a ne društvena zajednica. Oni proizvode za tržište, a ne za neposredno podmirenje svojih potreba. To je robna proizvodnja u kojoj se izražava prije svega zaseban privatni interes za postizanjem što veće dobiti. Suština privatne svojine se sastoji u tome što je ona »neposredni i adekvatni izraz robe, ekonomski ona je prisvajanje robe, a pravno skup ovlašćenja i obaveza povodom toga prisvajanja«. Imamo jasnu podjelu na privatno pravo (pravno regulisanje ekonomskog prisvajanja) i javno pravo (pravno regulisanje odnosa vlasti, lične potčinjenosti i zavisnosti u društvu). Osnovno načelo je sloboda korišćenja i raspolaganja, ali i odgovornosti predmetima svojine.

Vidjeli smo da Gams određuje svojinu kao društvenu ustanovu čija je suština prisvajanje koje time što je regulisano društvenim pravilima tj. normama postaje ele-

menat svojine. Očigledno shvatanje koje svojinu određuje kao »institucionalizovanu« kategoriju. Smatramo da bi adekvatnije bilo svojinu smatrati »institucionalizujućom« kategorijom nego »institucionalizovanom« upravo u smislu Marksovog tretmana društva. Za Marksa je društvo »institucionalizujuća«, a ne kao za Hegela »institucionalizovana« kategorija. Sam Gams pokazuje da se svojina kao institucija stalno nalazi u protivrječnosti između pravnih normi koje regulišu prisvajanje i materijalnog prava, između proklamovanog cilja i njegovog ostvarenja. Poznato je da nijesu samo lopov i nalazač vlasnici u ekonomskom smislu nego i svi oni faktički korisnici i upravljači sredstvima bez obzira na pravnu regulaciju. Tako imamo u društvenoj svojini u jugoslovenskom društvu da su faktički vlasnici često sasvim drugi subjekti nego oni koji su pravi vlasnici. Ekonomske interese ostvaruju u društvenoj svojini pomoću društvenih sredstava ne oni koji su pravni vlasnici, ili, pravni vlasnici ostvaruju ekonomske interese na način sasvim suprotan prirodi društvene svojine. Pored toga, moramo imati u vidu dejstvo svojine kao kardinalne društvene ustanove na šire društvene odnose i druge institucije i društvo u cjelini i obrnuto djelovanje svih ovih faktora na svojinu. U tom smislu svojinu moramo tretirati kao pretpostavku, ali i kao konstitutivni momenat i rezultat u istorijskom kretanju ljudskog društva. Zbog toga smatramo da je teorijski i metodološki plodniji i adekvatniji tretman svojine kao »institucionalizujuće« nego kao »institucionalizovane« kategorije. To je uostalom u skladu i sa Marksovim razlikovanjem svojine kao realnog, u materijalnom biću društva, u ekonomiji datog odnosa od pravnog, »voljnog«, idejnog pojma i njegovog shvatanja svojine kao zbira društvenih odnosa, a ne kao dovršenog pojma, dograđene ustanove, na što i sam Gams ukazuje.

Gams, s pravom, korijen svojine i vlasti veže za najdublju prirodu čovjeka. Ali, jednostrano je i nedijalektički kad tu prirodu svodi na »biološkom strukturom dat instinkt u ljudima koji se u društvu sublimira« (23). Takođe je neprihvatljivo što svojinu svodi samo na monopolski odnos

kad piše: »vlast ima tendenciju da se pretvara u svojinu, najčešće putem potčinjavanja rada drugih ljudi pomoću svojine nad uslovima i sredstvima rada« (24).

Kad govorimo o najdubljoj prirodi čovjeka onda moramo imati na umu čovjeka kao univerzalno, predmetno i slobodno biće koje se na putu istorijskog razvoja čovjeka i društva javlja kao nedovršeno biološko i društveno biće i time otuđeno, ali koje je u isto vrijeme sposobno da prevaziđe to stanje. Samo u stanju otuđenosti svojina se javlja kao monopolistički odnos. Pozitivnim ukidanjem tog stanja dolazimo u stanje kad svojina nije monopolistički već prirodni društveni odnos između pojedinaca, njihov radni odnos.

Za razumijevanje suštine svojine značajno je i Gamsovo izlaganje bitnih odlika kolektivne i privatne svojine kao dva osnovna oblika svojine.

U tom kontekstu smatram da nije dovoljno izražena suština svojine ako se lična svojina smatra nužnim korelatom kolektivne svojine. Gams ovu tvrdnju objašnjava sljedećim: »naime, upotrebna vrijednost potrošnih dobara koja se proizvode uslovima i sredstvima rada u kolektivnoj svojini samo se onda može realizovati, njihovo

prisvajanje, ako ih troši pojedinac. – To je u suštini pojma prisvajanja; potrošna dobra u ličnoj sferi pojedinca namijenjena neposrednoj potrošnji čine ličnu svojinu u sistemu kolektivne svojine, prema tome lična svojina je nešto sasvim drugo i po sadržini i po funkciji, nego privatna svojina, iako često (pa i u našem zakonodavstvu) mešaju se ova dva pojma« (25-26).

Potpuno se slažem sa razlikovanjem društvene i privatne svojine. Ali, nije prihvatljivo stanovište da je lična svojina korelat kolektivnoj (društvenoj svojini), jer se time suština svojine, posebno društvene, svodi na odnose potrošnje, a svojina je prije svega proizvodni i ukupni društveni odnos.

Društvenu svojinu ne možemo posmatrati kao apstraktnu društvenost. Ona je moguća jedino u dijalektici društvene i individualne svojine, odnosno istovremenim ispoljavanjem kroz individualnu i društvenu, pri čemu se individua – pojedinac ne javlja samo u funkciji potrošača već u funkciji i poziciji cjelovitog nosioca tog svojinskog odnosa. Zbog toga smatram da je društvenoj (kolektivnoj) svojini korelat individualna svojina koja ima mnogo šire značenje od lične svojine.

Slobodan Vukićević